

[İsmail Güleç, “Yıllar Sonra Yeniden Peyami Safa”, *Yedi İklim Edebiyat, Kültür, Sanat Aylık Dergi*, 220 (Temmuz 2008), s. 75-77.]

Yıllar sonra yeniden Peyami Safa

Peyami Safa’yı en son öğrenciyken okumuştum. Birkaç romanı ile birkaç da düşüncelerini paylaştığım eserini. O dönemde okuduğum birçok kitap gibi onlardan da hafızamda pek bir şey kalmamış. İnsanların sağcı-solcu diye ikiye ayrıldığı bir dönemde sağcı olduğu ve iyi bir romancı olarak kabul edildiği kanaatinden başka. Geçtiğimiz hafta bir münasebetle onun *Matmazel Noraliya’nın Koltuğu* isimli eserini yeniden okudum. Bu okumamda dikkatimi çeken bir takım hususlar oldu. Bu yazıda sizinle onları paylaşacağım.

Bu gibi durumlarda önce yazar hakkında bilgi verilir, kitap özetlenir, konusu ve iletileri tespit edilir ve karakterleri tahlil edilir, roman tekniği üzerinde kendisinden öncekilerle karşılaştırılarak bir değerlendirmede bulunulur ve böylece Türk romanındaki yeri tespit edilmiş olur. Bunlar sahanın uzmanları tarafından çokça ve başarılı bir şekilde yapıldığı için hiç girişmeyeceğim.¹ Ve bu yazıyı da Peyami Safa’yı tanıyanlar ve onun en az bir eserini okumuş olanlar için yazdığımı belirteyim değerlendirmelerime başlamadan önce.

Her şeyden önce Peyami Safa’nın Türkçesinin fevkaladeliği karşısında hayran olduğumu belirtmeliyim. Dile hâkim, mevzuya vakıf, kalemi muktedir, tekniği mükemmel ve eşya isimlerini en küçük ayrıntısına kadar irdeleyen bir dikkate sahip gerçek bir kalem erbabı, sanatkâr. Hakkını teslim etmemek hakkaniyete sığmaz. Biz de teslim edelim.

Peyami Safa’nın bu romanı için ciddi manada ilk modern Türk romanlarından hatta ilki derler. Öyle olup olmadığını erbabı tartışadursun. Ben bu okumamda onda geleneksel bir takım izler gördüm. Müsaadenizle açıklayayım.

Her şeyden önce Peyami Safa’nın diğer eserlerinde gördüğümüz karşıtlığı bu romanda da görüyoruz. Bir tarafta aslında iyi insan olmakla birlikte kaderin oyunu ile kötü duruma düşenler ve onların karşısında kötüler. Gece ile gündüz. Fakirlik ile zenginlik. Hastalık ile sağlık. Maddeci görüş ile ruhçu görüş. Pansiyon ile konak. Örnekler çoğaltılabilir. Ferit ve pansiyon halkı temelde bir takım kusur sahibi olmalarına rağmen okurda onlara karşı bir kızgınlık ve hiddet uyanmıyor, uyanamıyor. Çünkü yazar bunu istemiyor. İstemediği gibi bilinçli bir şekilde okurun onlara acımasını da sağlıyor. Hatta onların öyle olmalarının gerekçelerini de söyleyerek bizleri ikna etmeye çalışıyor. Bu durumda okur olarak insanların kusurlu sayılabilecek davranışlarına kızamıyoruz, sadece üzülüyoruz. Yazar okur üzerinde bu duyguları uyandırabildiği için burada oldukça başarılı. Bu karşıtlık kadim eserlerden bu yana

---

¹ Berna Moran’ın *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış* isimli eserindeki romanın değerlendirmesi bu konuda yapılan eleştirilerin en doyurucularındandır.

vazgeçilmez bir olgudur. Geleneğin devamını bir şekilde devam ettirdiğini düşünmeme neden olan olaylardan biri bu.

İkincisi ise bu romanda da olumlu tiplerin en sonunda mutlu olmalarıdır. Ferit hastalıktan ve buhranlardan kurtuldu, Nilüfer iyileşti ve babalarının sağ olduğunu öğrendiler. Ferid, Selma'ya gerçek aşkla bağlandı ve Selma de beyaz bir elbiseyle, yani günahlarından arınmış adeta hayata yeni başlayan biri gibi konağa girdi. Zehra konuşmaya başladı, Ede hanımlar sıkıntıdan kurtuldu, Babuş çalışmak zorunda kalmadığı gibi bir de okula başladı, vs. Kötüler de cezasını buldu. Onlar ermiş muradına biz çikalım kerevete durumu oldu.

Yazarın okuru görüşlerine inandırması için çaba sarfetmesi bir diğer özelliği. Peyami Safa diğer eserlerinde de olduğu gibi okurun kendisinin de savunduğu fikirlere inanması için her türlü imkândan yararlanıyor. Yazarın devamlı kendi görüşlerinin doğru olduğunu ispat etmeye çalışması, okuru buna inandırmak için özellikle Batı'da yapılan çalışmalara ve yayınlara atıfta bulunması, uzun alıntılar yapması bize şunu gösteriyor: Yazar bu eserde taraftır ve kendi görüşlerinin doğru olduğunu ispat etmeye ve okuru buna inandırmaya çalışmaktadır. Bunu da daha çok kahramanların üzerinden yapıyor. Başarılı da oluyor. Bu açıdan baktığımızda eserin güdümlü olduğunu bile söyleyebiliriz.

Geleneksel edebiyatımızda, özellikle sembolik hikâyelerde geçen her türlü nesnenin, olayın, mekanın bir sembolik değeri olur. Okur eseri farklı anlam düzeylerinde okuyabilir. Yüzeysel anlamda sadece olaylar vardır. Kahramanların isimleri ve karakterleri, yaptıkları işler, yaşadıkları yerler hep birer semboldür ve bu semboller üzerinden yazar okura mesajlar verir. Peyami Safa'nın bu konuda da hemen hiçbir fırsatı kaçırmadığını söyleyebiliriz. Karakterlerin isimleri, Ferid'in önce tıp okuması yani maddeyi öğrenmesi, sonra felsefeye geçmesi yani maddi olmayanı öğrenmesi boşuna değil. Pansiyonda aynı odayı bir başka aile ile paylaşmak zorunda kalırken Ada'daki üç katlı bir evin ikinci katında kalması verilen bir diğer mesaj. Aynı odayı bir aileyle paylaşmak, aile bireylerini ve onların da sorunlarını düşündüğümüzde sıkıntıyı, darlığı simgeliyor. Yan komşularını seçme hakkı yoktu. İnsanın kaderini seçme hakkı olmadığı gibi. Adada ise rahatladı, genişledi. Çünkü sıkıntılarından kurtuldu. Üstelik beraber yaşamak zorunda kalmadığı insanlarla, kendisinin seçtiği insanlarla beraber daha aydınlık, daha geniş bir ortamı seçti, orada o kadar mutlu oldu ki orası kendisi için adeta cennet oldu. Ferit ile Selma aşkı bir nevi Leyla yolunda Mevla'yı bulma hikâyesi. Başlangıçta tensel zevkler için istediği ve günlerce bunun için fırsat kolladığı Selma'ya, adeta avucunun içindeyken ve ayağına kadar gelmişken yaklaşmaması ve aradığının tenden öte bir şey olduğunun farkına varması, bu değişim ve gelişim esnasında bir kamil mürşit vazifesini gören Yahya Aziz gibi gayet sembolik bir ismi olan şahıs ve yolda başına bir şey gelmesin diye gözetken ve sıkıntılı anlarda yardıma koşan tecrübeli yol arkadaşı Vafi Bey ve adeta nefsindeki huyların birer tecessüm etmiş hali olan pansiyon halkının bilinçsiz bir şekilde de olsa Ferid'e yaptığı katkılar. Tosun içindeki katil. Yahya Aziz düşüncesi, yapmak istedikleri. Kapı komşusu aile kendi dramının aksi. Vafi Bey hayatında olan boşluk. Hizmetçi Fatma bir türlü gem vuramadığı şehveti, vs. Pansiyon, geçici bir yer, herkesin bir süreliğine kaldığı dünya hayatı. Ada, deniz

ötesi, uzaklarda bir yer, cennet. Üzerinden geçilen deniz bir sırat adeta. Ancak o denizi geçtikten sonra adaya varabiliyor. Deniz yolculuğu sembolik olarak aşılacak sıkıntılar. Yazarın bunları düşündüğünü nereden çıkarıyorsun, türü bir soru sorulabilir böyle düşündüğüm için. Yazarın seçtiği isimlere derin anlamlar yüklenmesini büyük bir keşif olarak sunulmasının arkasında yatan düşünce neyse benim de böyle yorumlamamın nedeni o. Çok nesnel ve ikna edici olmamış bulanlar çıkabilir bu yorumlarımı. Bu yazının amacı böyle düşünenleri ikna etmek olmadığı için bu konulara girmeyeceğim. Ancak bütün bu sembolik anlatımın geleneksel olmadığını düşünebilir miyiz?

Matmazel Noraliye ile Selma'nın kaderleri arasındaki benzerlik de düşündürücü. Selma dönme bir annenin, Noraliya ise bir İtalyan annenin kızı. Her iki anne de bu toplumdan değil ve kızlarıyla çatışma halinde. Kızlar ise sonradan ayrılan anne ve babalarının değerleri arasında kalıyorlar ve sonunda babalarını, yani yazara göre de doğru olanı seçiyorlar. Her iki kız da annelerinin istemedikleri kimseyi seviyor. Noraliya kavuşmıyor, Selma kavuşuyor. Noraliya'nın Ferid'e yardımını bir de bu açıdan görmekte fayda var. Adeta bir azize, bir evliya olan Matmazel Noraliya'nın evine, beyaz elbiseli bir başka melek giriyor. Çünkü orada kötüler yaşamaz. Fotika ve amcası da iyi insanlar. Nilüfer de iyileşti. Adeta dünyada çektikleri sıkıntıların mükafatını adadaki bu cennet-misal evde alıyorlar.

Bana yukarıda sıraladığım hususlar hiç yabancı gelmiyor. Üstelik ben bunları geleneksel olandan yararlanarak anlıyorum. Matmazel Noraliya'nın koltuğu her ne kadar modern bir teknikle yazılmış olsa da yine de geleneğe ait bir eser olduğunu düşündüğümü belirtmeliyim. Roman tekniğiyle ilgilenenler onun Türk romanına bakış açısı ve anlatıcı tipi bakımından getirdiği yenilikler üzerinde dursunlar. Peyami Safa, Sokrates'ten bu yana 2500 yıldan beri sanatçıların yapmak istediklerini bu romanıyla yapmaya çalışıyor ve okuru yönlendirmesi ve doğruyu göstermeye gayret etmesi onu Eflatun'a daha çok yaklaştırıyor.